

# Ouderen ontmoeten Van Gogh

De effecten van het outreach workshopprogramma  
op de gezondheid en welzijn van 70-plussers



**KUNST  
MAAKT  
DE  
MENS**

Ouderen  
ontmoeten  
Van Gogh

## COLOFON

**Auteurs:** Marjolein Gysels (onderzoeker UvA), Marthe de Vet (Van Gogh Museum), Hélène de Koekkoek (Ouderen ontmoeten Van Gogh), Esther den Breejen (Ouderen ontmoeten Van Gogh)

**Redactie:** Esther den Breejen

**Foto's:** Brigida Almeida, Hélène de Koekkoek, Esther den Breejen

**Ontwerp:** Ivo de Boer

Amsterdam, februari 2017



**KUNST  
MAAKT  
DE  
MENS**

Ouderen  
ontmoeten  
Van Gogh

# IN HET KORT

**Ouderen ontmoeten Van Gogh** weet ouderen actief deel te laten nemen aan kunst en cultuur. Het stimuleert duidelijk een behoefte onder ouderen om meer activiteiten op dit terrein te ondernemen. Het kwalitatief hoge kunstaanbod vindt veel waardering bij de ouderen. Het is eens iets anders dan de gebruikelijke uitstapjes, waaraan zij voornamelijk als publiek deelnemen. Voor veel mensen is de workshop nieuw en een eerste kennismaking met kunst. Iets wat ze kunnen doen ondanks hun beperkingen. Vooral op zorglocaties onderbreekt het programma de dagelijkse sleur en biedt het een nieuwe dimensie aan het leven. Een activiteit die de ouderen mogelijk al hadden opgegeven: het ontmoeten van Van Gogh.

Het programma Ouderen ontmoeten Van Gogh biedt ouderen de mogelijkheid om kennis te maken met het leven en werk van Vincent van Gogh. Van Gogh blijkt een unieke bron van inspiratie en een collectief erfgoed dat een breed scala ouderen aanspreekt: ouderen van verschillende achtergronden, die thuis wonen of in een zorglocatie.

*Meer dan de helft (56%) van de deelnemers heeft geen culturele achtergrond (is nog niet eerder actief met kunst/cultuur in aanraking geweest). Dat deze groep geactiveerd wordt, blijkt uit het feit dat 63 procent van hen, na afloop van de workshop, aangeeft interesse in cultuur en behoefte aan kunst te hebben: ze willen meer workshops en een bezoek brengen aan het museum. Het programma opent een nieuwe wereld voor hen.*

Het programma overstijgt beperkingen en weet de nieuwsgierigheid van een diverse groep ouderen te prikkelen. Het effect op het welbevinden is multidimensionaal. Dit blijkt onder meer uit de vele herinneringen aan vroeger die naar boven komen (zingeving) en de afleiding die het biedt van hun ziekte of beperking (mentale gezondheid en beleving). Tijdens de workshop lijken de deelnemers hun eigen capaciteiten vaak te onderschatten. Uiteindelijk kunnen zij meer dan zij zelf, en hun activiteitenbegeleiders, in eerste instantie denken.

De ervaring leert dat om ouderen te activeren en hun sociale netwerk te vergroten, de eenmalige interventie moet worden verlengd. 85 procent van de ouderen wil meer. Vanuit deze vraag en met het oog op de langetermijneffecten hebben we het aanbod doorontwikkeld. Ouderen ontmoeten Van Gogh bestaat nu uit een basisworkshop, twee verdiepende workshops en een museumbezoek.

# AANLEIDING

Het Van Gogh Museum wil het leven en werk van Van Gogh toegankelijk maken voor zoveel mogelijk mensen. Iedereen moet kunnen genieten van, en persoonlijk verrijkt worden door, cultuur. Iedereen, ongeacht herkomst, opleiding, beperking of leeftijd. We zien om ons heen dat de mensen steeds ouder worden. Ook Nederland vergrijsst. In 2040 is 25% van de bevolking (4,7 miljoen mensen) ouder dan 65 jaar.

De vergrijzing biedt voor een museum mooie kansen: vitale ouderen beschikken over meer tijd en geld en bezoeken vaker een museum. Maar er is ook een groep ouderen die dreigt door fysieke kwaaltjes, en het wegvallen van naasten, maatschappelijk eenzaam te worden. Dit probleem wordt groter doordat ouderen sinds, het nieuwe zorgstelsel in 2015, zo lang mogelijk thuis moeten blijven wonen. Uit onderzoek<sup>1</sup> en mooie voorbeelden weten we dat ouderen die actief en sociaal blijven, zich beter voelen.

Van Gogh biedt veel ingangen voor actieve cultuurparticipatie. Door zijn bekendheid, zijn schilderijen van aansprekende onderwerpen (een slaapkamer, mensen die samen aardappels eten), zijn bewogen leven en persoonlijke zoektocht, kunnen vele mensen zich met hem identificeren.

Bij de start van het programma Ouderen ontmoeten Van Gogh, Kunst Maakt de Mens, is ons doel om niet alleen ouderen te inspireren en te activeren door kunst. We willen tegelijkertijd onderzoeken of we met actieve kunstparticipatie een verschil kunnen maken op het welzijn van het toenemend aantal kwetsbare ouderen in Nederland. In dit dossier beschrijven we de eerste resultaten.



1 Zie bronnenlijst, pagina 24



Met het outreach programma Kunst Maakt de Mens laten we ouderen (70+) actief kennis maken met het werk en het leven van Vincent van Gogh. Als startpartners zijn het Van Gogh Museum, Viatore, De Zonnebloem, Vier het Leven en Cordaan vanaf 2014 bij het programma betrokken. Vanaf 2015 wordt het workshopprogramma ook uitgevoerd door het Krölller-Müller Museum en Vincentre in Nuenen. En in 2016 haken ook het Van Gogh Huis Zundert, het Drents Museum en het Dordrechts Museum aan bij Kunst Maakt de Mens. Het workshop programma wordt financieel ondersteund door het Lang Leve Kunstprogramma van de ouderenfondsen: Fonds Sluyterman van Loo en Stichting RCOAK van 2014 – 2017.

[www.langlevekunst.nl](http://www.langlevekunst.nl)





*Het rijdende atelier van Van Gogh*

# OUDEREN ONTMOETEN VAN GOGH

Om een bijdrage te leveren, aan de gezondheid en welzijn van ouderen lanceert het Van Gogh Museum in 2014 met partners uit cultuur, zorg: Kunst Maakt de Mens. de Mens. De gemeenschappelijke doelen zijn:

- 1 Van Gogh toegankelijk maken voor kwetsbare ouderen (70+).
- 2 Ouderen stimuleren om actief te participeren in kunst en cultuur.
- 3 Bevorderen van sociale interactie tussen ouderen om vereenzaming tegen te gaan.
- 4 Bevorderen van zelfstandigheid (o.a. voor ouderen die langer thuis blijven wonen).
- 5 Een handvat bieden voor (langdurige) kunstparticipatie.

7

## DE WORKSHOP

Bij de start van Ouderen ontmoeten Van Gogh wordt bewust gekozen voor een outreach benadering. Getrainde kunstenaars met een didactische aantekening van het museum gaan met een rijdend atelier vol Van Gogh objecten en materialen naar plekken waar ouderen bijeenkomen, zoals buurthuizen of verzorgingscentra.

De workshop is opgebouwd uit een mix van methodieken:

**Vertellen** - kennis delen zowel van de docent als van de deelnemers,

**Aanraken** - objecten zoals Van Gogh gebruikte, gaan rond; tactiele beleving verlaagt de drempel,

**Doen** - zelf schrijven en kunst maken,

**Ervaringen delen** - feedback op elkaars kunstwerken en suggesties voor vervolg.

Aan het eind van de workshop gaat elke oudere met een eigen kunstwerk naar huis.



Verzameling kunstwerken van deelnemers workshop





## De zes Van Gogh locaties (2016)



Het programma start in de regio Amsterdam, de achtertuin van het Van Gogh Museum. En is tot op heden uitgerold naar vijf andere plaatsen met een sterke connectie met Van Gogh, zoals Nuenen, waar hij 'De aardappeleters' schildert, en zijn geboorteplaats Zundert.

## ONDERZOEKSVRAAG

Om de waarde van kunstbeleving voor ouderen te kunnen bepalen, is er onderzoek gedaan naar de impact van het workshopprogramma. Kunnen we aantonen dat onze aanpak verschil maakt? Om antwoord te kunnen geven, worden de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

1. Hoe beleven ouderen het workshopprogramma KMdM?
2. Hoe activeert het workshopprogramma KMdM ouderen?

De opzet en bevindingen van het onderzoek worden in het volgende deel beschreven.

## OPZET ONDERZOEK

Het onderzoek is hoofdzakelijk verricht op basis van kwalitatief onderzoek. Er is gebruik gemaakt van participatieve observatie (informatie ontstaat in informele settings), visuele media (video en fotografie) en open diepte-interviews (narratief, met aandacht voor de levensgeschiedenis). Aan het einde van het eerste programmajaar (2014–2015) is - ter aanvulling - het onderzoek meer gekwantificeerd, door het inbouwen van een eenduidig meetinstrument: een kwantitatieve vragenlijst.

### Data Verzameling

Omdat er steeds meer potentie wordt gezien in het inzetten van (diverse vormen van) kunst om gezondheid en welzijn te bevorderen, neemt het aantal programma's op dit gebied toe. Om het effect en de impact van deze interventies te duiden en op een passende wijze met elkaar te vergelijken, is het gebruiken van een gestandaardiseerd raamwerk gewenst.

In ons geval blijkt een aangepaste, vertaalde versie van UCL's (University College London) Generic Wellbeing 6-item Questionnaire een goed inpasbaar meetinstrument voor de doelgroep kwetsbare ouderen. Deze vragenlijst sluit qua moeilijkheid en duur het beste aan op de doelgroep en interventie. Hierin wordt meegenomen dat het onderzoek een rol op de achtergrond krijgt tijdens de bijeenkomsten. Verder zijn overlappende vragen samengevoegd en vragen toegevoegd die niet direct de gemoedstoestand meten, maar meer beoordelend van aard zijn.

Sinds 2014 maken in de UK twintig musea gebruik van deze methode. Na het testen van verschillende vragenlijsten bij andere deelnemers, kiezen we uiteindelijk voor een korte versie van de Wellbeing Questionnaire als een goede middenweg qua moeilijkheid en duur.

De meting bevat vragen over subjectief ervaren emoties tijdens de workshop op een schaal van 1 tot 5, van: 'helemaal niet' tot 'de hele tijd', en over de ervaring van de workshop.

Aan het einde van het tweede programmajaar zijn er 45 workshops georganiseerd voor 466 ouderen. Het kwantitatieve onderzoek is uitgevoerd onder 239 respondenten. Deze gegeneraliseerde steekproefomvang heeft een betrouwbaarheidsniveau van 90%.

Voor het kwalitatieve deel worden 34 ouderen geïnterviewd, waarvan 12 mannen en 22 vrouwen. De mediaan van de leeftijd is 78 jaar, met de jongste deelnemer van 42 jaar en de oudste 103 jaar.

## **Analyse**

De analyse is uitgevoerd met eenvoudige tellingen en statistieken.

Er wordt gebruik gemaakt van participatieve observatie tijdens de workshop. De diepte-interviews worden gevoerd met de deelnemers, binnen drie weken na de workshop, op een door hen gewenste plaats. In vele gevallen bij de ouderen thuis. Aanvullende methodes zijn focusgroep discussies met de verschillende partners en kunst-gebaseerde methodes, waarbij zowel de onderzoekster als de deelnemer, al dan niet gezamenlijk, de gemaakte kunstwerken analyseren en interpreteren.

De kwalitatieve methodes worden geanalyseerd volgens de principes van Grounded Theory. Daarbij worden de getranscribeerde interviews gelezen en gecodeerd, en daarvan kunnen door een inductief proces thema's/categorieën geïdentificeerd worden. Deze categorieën, en hun eigenschappen, worden voortdurend vergeleken met nieuwe categorieën die ontdekt worden in de data, die zo betekenis kregen op een meer algemeen niveau. Deze gegevens worden daarna getoetst aan de dimensies van de definitie van gezondheid van Huber.

## **Gezondheidsmodel Huber**

Het partnerschap van Kunst Maakt de Mens leunt in haar benadering sterk op het concept van positieve gezondheid van arts-onderzoekster Machteld Huber (Universiteit Maastricht). Huber herdefinieerde de term gezondheid naar 'Het vermogen zich aan te passen en een eigen regie te voeren, in het licht van de fysieke, emotionele en sociale uitdagingen van het leven'. Hierbij onderscheidt Huber zes hoofddimensies van gezondheid, gedifferentieerd in een aantal aspecten. Het nieuwe concept zorgt ervoor dat het begrip gezondheid breder beschouwd wordt dan het medische model. Bij ouderdom komen nou eenmaal gebreken. Vanuit Hubers visie gaat het er vooral om hoe ouderen desondanks nog positief denken over de zes dimensies van gezondheid.

### Dagelijks functioneren

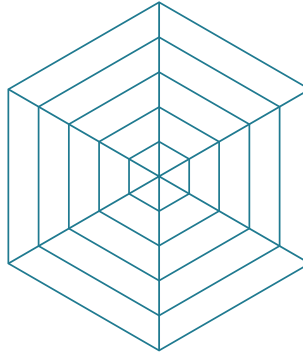
- Basis ADL
- Instrumentale ADL
- Werk vermogen
- Health literacy

### Sociaal-maatschappelijk participeren

- Sociale communicatieve vaardigheden
- Betekenisvolle relaties
- Sociale contacten
- Geaccepteerd worden
- Maatschappelijke betrokkenheid
- Betekenisvol werk

### Lichaamsfuncties

- Medische feiten
- Medische waarnemingen
- Fysiek functioneren
- Klachten en pijn
- Energie



### Kwaliteit van leven

- Kwaliteit van leven/welbevinden
- Geluk beleven
- Genieten
- Ervaren gezondheid
- Lekker in je vel zitten
- Levenslust
- Balans

### Mentaal welbevinden

- Cognitief functioneren
- Emotionele toestand
- Eigenwaarde/ zelfrespect
- Gevoel controle te hebben/ manageability
- Zelfmanagement en eigen regie
- Veerkracht, resilience, SOC

### Spirituele/existentiele dimensie

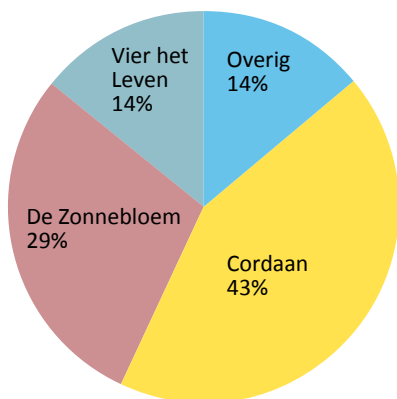
- Zingeving/ meaningfulness
- Doelen/idealen nastreven
- Toekomstperspectief
- Acceptatie

Figuur 1. Huber, M., *Gezondheidsdimensies* (2014)

## ONDERZOEKSGROEP

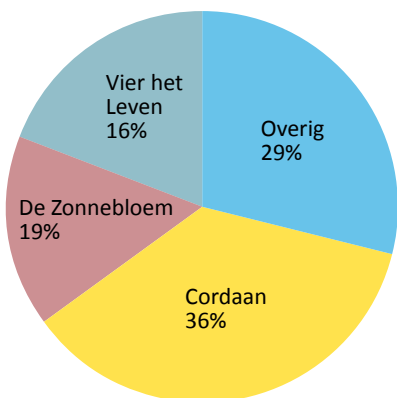
Het eerste jaar van het programma wordt de workshop alleen aangeboden in Amsterdam en omgeving. Voor het onderzoek hebben we ons beperkt tot de samenwerkingspartners in dit gebied: Cordaan, Vier het Leven en De Zonnebloem. Per partner verschillen de groepen ouderen die zij bereiken. Stichting Vier het Leven bereikt vooral thuiswonende ouderen (80+) die cultureel actief zijn. Zorgorganisatie Cordaan bereikt oudere ouderen die woonachtig zijn in een zorginstelling, maar ook jongere ouderen met beperkingen die regelmatig gebruik maken van het aanbod in de zorglocaties. De ouderen hebben verschillende sociale achtergronden en zijn relatief onbekend met kunst en cultuur. Vereniging De Zonnebloem richt zich op ouderen en jongeren met een beperking, thuiswonend en relatief onbekend met cultureel aanbod. Het merendeel van hun deelnemers is senior.

## Verdeling workshops onder partners zorg & welzijn (2014-2015)



13

## Verdeling workshops onder partners zorg & welzijn (2015-2016)





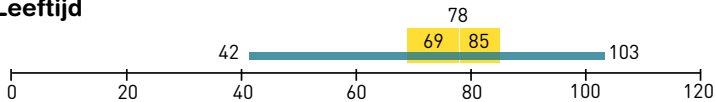


# ONDERZOEKSRESULTATEN

## Kwantitatieve gegevens

Om antwoord te kunnen geven op de belevingsvraag hebben we op basis van de Generic Wellbeing Questionnaire, een meetinstrument van University College London, een kortere Nederlandse versie samengesteld, zie bijlage. Na afloop van de workshops hebben we vragenlijsten afgenomen. Voor dit onderzoek hebben we de antwoorden van 239 ouderen verwerkt. Hieronder geven we in een overzicht de resultaten weer:

### Leeftijd



Tabel 1. Leeftijd van de deelnemers

Meer dan 50 procent van de deelnemende ouderen is ouder dan 78 jaar. Onder deze groep is 25 procent tussen de 85 en 103 jaar oud.

### Beoordeling workshop

Statement	n	Range	Min	Max	Modus	Mediaan	Gem.	Std. Dev.
<b>Beoordeling gemoedstoestand</b>								
Voelde ik me blij	283	4	1	5	4	4	4,01	0,97
Voelde ik mij betrokken	238	3	2	5	5	4	4,14	0,936
Voelde ik me op mijn gemak	234	4	1	5	5	5	4,41	0,803
Genoot ik van het gezelschap van anderen	237	2	3	5	5	5	4,36	0,848
<b>Beoordeling workshop</b>								
Is deze activiteit nieuw voor u?	227	4	1	5	5	4	3,69	1,382
Zou u deze activiteit aan anderen aanraden?	126	4	1	5	5	4	3,67	0,23

Tabel 2. Beleving workshop door ouderen

Om bij de ouderen te peilen hoe zij zich voelen gedurende de workshop hebben we bovenstaande vragen gesteld. We zien een significante waardering van positieve gevoelens onder de ouderen die deelnemen aan een Kunst Maakt de Mens sessie. Te zien is dat drie van de vijf welzijnsvragen het vaakst de score 5 hebben gekregen, dat staat voor de 'de hele tijd'. Ook de gemiddelden liggen hier boven een score van 4, dat staat voor 'heel vaak'. De scores bij de laatste twee vragen liggen ietwat lager dan de vier vragen die ingaan op de emotionele beleving, maar bij de vraag 'Is deze activiteit nieuw voor u?', is een duidelijke spreiding in antwoorden ten opzichte van het gemiddelde zichtbaar. De meningen liggen hier dus meer verdeeld.

### **Kennis maken met kunst**

- We vragen de ouderen ook naar de redenen van deelname en hun interesses.

### **Reden van deelname**

- Hoe vernomen over de mogelijkheid tot deelname aan de workshop?
- Motivatie om deel te nemen?
- Verwachtingen van de workshop en of die klopten na de workshop?

### **Interesses**

De mate en aard van de activiteiten waarin de participant doorgaans betrokken is.

- Speciaal geïnteresseerd in culturele/kunstactiviteiten, andere activiteiten?
- Waar wordt het meedoen aan activiteiten door beïnvloed?  
Is dat anders dan in het verleden?

Uit het onderzoek komt naar voren dat de workshop een geheel nieuwe doelgroep aanspreekt. Meer dan de helft (56%) van de deelnemers heeft geen culturele achtergrond. De workshop blijkt de groep te activeren: na afloop geeft 63 procent aan interesse in cultuur en behoefte aan participerende kunst (workshop of museumbezoek) te hebben ontwikkeld. De manier waarop het programma de deelnemers stimuleert, blijkt gerelateerd te zijn aan eerdere blootstelling of ervaring met kunst van de deelnemer. De workshop draagt op drie manieren bij aan het cultureel activeren van ouderen:

### **Ouderen ontdekken kunst en cultuur**

Dit geldt voor de deelnemers die voor het eerst in contact komen met het beoefenen van kunst. De workshop laat de ouderen kennismaken met tekenen, en deelnemers worden zich bewust van de expressieve en

verbindende kracht van kunst. Zij raken geïnteresseerd in de persoon en zijn levensverhaal en zijn aan het eind aangenaam verrast over het aanbod en hun eigen eindresultaat.

### **Ouderen herontdekken hun talenten**

Dit geldt voor de deelnemers die vroeger kunst hebben beoefend maar dit door verschillende redenen hebben opgegeven. Door de laagdrempeligheid van de workshop kunnen ouderen gemakkelijk aanhaken.

### **Ouderen willen zich verder ontwikkelen.**

Dit geldt voor de deelnemers die nog steeds actief kunst beoefenen. Zij melden zich aan uit nieuwsgierigheid naar de komst van het befaamde Van Gogh Museum. De waardering richt zich ook op de professionele begeleiding en de nieuwe dingen die ze van hen horen en leren. Ook het sociale aspect wordt erg gewaardeerd.

### **Mening over Van Gogh**

Van Gogh wordt door 91% van de deelnemers gewaardeerd. Behalve dat Van Goghs kunstwerken van expressieve kracht zijn binnen het project, zorgt ook het persoonlijke levensverhaal van de schilder voor een verbindende werking. Het heeft zowel sociale als persoonlijke waarde. De ouderen waarderen Van Gogh vanwege uiteenlopende redenen. Van 'mijn favoriete kunstenaar, mooi werk, waardevol erfgoed' tot 'een persoon met een bijzonder levensverhaal'. Een enkeling vindt zijn kunst lelijk.

### **Wens voor vervolg**

Bovendien blijkt de stimulerende werking van Van Goghs kunst en levensverhaal uit het feit dat na afloop 88 procent een positieve houding heeft tegenover een museumbezoek. Er bestaat bij ouderen het beeld dat een museum niet is ingesteld op ouderen. Hiermee roepen ze een extra drempel op die met de workshop wordt weggenomen. Dat de ouderen zich gestimuleerd voelen tot meer, komt in het onderzoek naar voren omdat 85% van de ouderen een vervolgactiviteit wenst. Hoe deze eruit moet zien, wordt ook specifiek aangegeven. Het liefst 's middags, onder begeleiding van een professionele kunstenaar, toegankelijk voor rolstoel en rollator, met andere geïnteresseerde ouderen en gericht op de beleving. Ook willen de ouderen een bezoek brengen aan het museum, inclusief rondleiding en koffie.

## Kwalitatieve gegevens

In totaal worden 34 ouderen (65% vrouwen, 35% mannen) geïnterviewd door Marjolein Gysels. Ouderen uit verschillende lagen van de bevolking, thuiswonend en in een zorginstelling. Zij geven duidelijk heel verschillende interesses aan.

Om antwoord te kunnen geven op de effectiviteitsvraag maken we gebruik van de zes dimensies van de gezondheidsdefinitie van Huber. Hieronder vermelden we de oogst van het onderzoek geplot in dimensies van positieve gezondheid:

### Lichaamsfuncties

De interviews laten zien dat de interventie mensen lichamelijk activeert. De workshops worden in de meeste gevallen aangeboden bij de partnerorganisaties als een activiteit waar men zich voor kan registreren. Mensen nemen dus zelf het initiatief om aan de workshop mee te doen.

**Onderzoeker:** *En zou u dat ook gedaan hebben als u nog thuis was geweest?*

**Participant:** *Nee, daar kom ik niet aan toe. Het is dat het hier nou aangeboden wordt, maar anders ga je zoiets niet ...*

**Vrouw, 90 jaar, zorginstelling**

De interventie geeft de gelegenheid aan participanten desondanks een beperking mee te kunnen doen. Zo hebben mensen met lichamelijke, visuele en licht-mentale (mensen met beginnende dementie) beperkingen aan de verschillende aspecten van de workshop kunnen deelnemen.

*Marloes die kwam bij me, ze zegt, ga je gang maar, ik bemoei me wel met Hans. En Marloes kreeg hem aan het tekenen hoor! Dat was anders niet gelukt.*

**Vrouw, 86 jaar, zorginstelling**

### Mentale functies en beleving

Participanten melden in de interviews dat ze de workshops leerzaam vinden. Hoewel men al veel weet over Van Gogh, waardeert men de nieuwe kennis die men heeft opgedaan.



*Op zo'n middag heb je iets structureels, iets zinnigs en je steekt er nog wat van op.*

**Man, 62 jaar, zorginstelling**

*...als je naar bingo of zoiets gaat, daar houden wij weer niet van, dan, nou ja, daar wordt zo weinig van jezelf verwacht. En hier kun je ook zelf wat van opsteken.*

**Vrouw, 86 jaar, zorginstelling**

Men beschrijft het dagelijkse leven als een sleur, met weinig geestelijke prikkels, waar de workshop een welkome en onverwachte verrassing is. Ook voor de mensen die zelfstandig – en vaak alleen – thuis wonen is de motivatie om deel te nemen aan de workshop om de dagelijkse routine te doorbreken.

*En nu doe ik niets meer, niks, alleen de krant lezen en een boek lezen. Jammer, toch belangrijk om te bewegen denk ik.*

**Vrouw, 90 jaar, zorginstelling**

## **Kwaliteit van leven**

32 van de 34 participanten laten zich positief uit over de workshop. Er zijn twee uitzonderingen die zeggen dat ze de workshop niet op prijs hebben gesteld omdat kunst een onderwerp is wat hen persoonlijk niet ligt. Deze ene persoon beschrijft zichzelf als 'koel en zakelijk' en de andere als een sportief type.

Participanten vinden dat de interventie heeft bijgedragen aan hun kwaliteit van leven. Dit blijkt duidelijk uit de interviews en wordt bevestigd door de andere methodes die voor deze studie aangewend worden. Uit de participatieve observatie tijdens de workshops blijken deze steeds erg geslaagde bijeenkomsten waar momenten van aandachtig luisteren afgewisseld worden met plezier en gelach. Na afloop van de workshops betuigt men zijn dankbaarheid voor een mooie middag. Ook de feedback van de partners die vaak langdurige contacten met participanten onderhouden rapporteren algemene tevredenheid over de bijeenkomsten.

*Enig! Wij plukken de dag en vieren het leven.*

**Twee vrouwen, beide 86 jaar, thuiswonend**

De workshop voorziet in behoeften bij bewoners, waarvan ik me tot nu toe niet zo bewust was. Zo blijkt er duidelijk behoefte aan het leren en horen van nieuwe dingen. Mijn aandacht voor de persoonlijke beleving en de individuele behoeften van bewoners hebben mij blijkbaar het zicht ontnomen op deze meer gedeelde behoefte aan leren.

Activiteitenbegeleider, zorglocatie Cordaan

20

De  
krasopdacht  
(2015)



Presentatie  
van de werken  
van ouderen  
(2016)



## Sociaal-maatschappelijke participatie

Onderdeel van de aangename ervaring van de workshop is het samenzijn met anderen. Bij het vragen in de interviews naar hoe men de workshop heeft gevonden wordt er vaak geantwoord met 'gezellig'.

*Iedereen is wel individueel bezig, maar ondanks dat heb je toch weer contact, omdat men erover spreekt, wat ie voelt en wat ie ziet, en dat vind ik het boeiende.*

**Vrouw, 86 jaar, thuiswonend**

De deelnemers reageren zeer positief op de workshopmethodieken die sociale interactie bevorderen. In de eerste tekenactiviteit krijgt men de opdracht te krassen met de losse hand en zijn werk door te geven aan de persoon die dichtst bij zit, die vervolgens een woord of zin schrijft bij het werk van zijn buur (foto 3 en 4). Ook dit wordt in de groep besproken. Deze activiteit roept veel emoties op in de groep en maakt de mensen los. Dit zorgt voor een veilige en open sfeer tussen de deelnemers. Nog zo'n gelegenheid tot uitwisseling is de eindactiviteit. Nadat iedereen zijn werk heeft afgemaakt, worden de werken in een passe-partout geplaatst en opgehangen aan de muur of een waslijn. Daarna worden de werken plenair met elkaar besproken (foto 5). Ook dit moment wordt door de deelnemers erg gewaardeerd.

## Dagelijks functioneren

Wanneer participanten gevraagd wordt wat zij het meest op prijs stellen van de workshop antwoorden ze vaak: 'het doen'. Voor velen is dit ook de eerste keer sinds hun kindertijd dat ze getekend hebben. Maar de groepen bestaat uit mensen met gemengde vaardigheden en ervaringsniveaus met kunst. Waar de mensen die niet gewend zijn te tekenen aanvankelijk een zekere schroom melden, vertellen zij ook dat ze door het groepsproces snel over de drempel worden geholpen. Ook is men achteraf blij verrast met het resultaat.

*En dan krijg je zo'n papiertje en dat je dat dan moet gaan doen. En omdat iedereen het moet, dan denk je, nou ja, dan ga je eigenlijk gewoon automatisch mee, en dan doe je het.*

**Vrouw, 69 jaar, thuiswonend**

## Zingeving

De reflecties van participanten op hun beleving van de activiteiten, laten zien dat deze ook een betekenis vervullende rol krijgen. In meerdere gevallen leidt de beleving en het maken van kunst tot reminiscentie en persoonlijke betekenisgeving. Dat een kunstwerk persoonlijke emoties oproept, is een van de essentiële elementen van kunstbeleving. Bij het maken geven mensen uiting aan een gegeven wat een groot onderdeel van hun leven heeft uitgemaakt. Zo heeft een vrouw een scene neergezet zoals zij zich nog de tuin van het ouderlijk huis herinnert. Ze beschrijft:

*...het grasveld, twee palen, mijn moeder die hangt de was op. De seringenboom. We hadden een vrij smal terras waar ik 'zomers m'n huiswerk maakte.....Het (tekenen) is een echte herinneringstocht geweest.*

**Vrouw, 86 jaar, zorginstelling**

Het participatieproces helpt mensen zichzelf te kunnen plaatsen in een context die voor hen betekenis heeft, en die ze maakt tot wie ze zijn. Zo tekent een Surinaamse man het landschap van zijn land van herkomst. Een voormalig directeur van een scholengemeenschap heeft een stilleven gemaakt. Hij herkent zich in de manier waarop hij dat weergegeven heeft: 'streng maar rechtvaardig'.

# CONCLUSIE ONDERZOEK

Wanneer het gaat over de gezondheid van ouderen dan gaat de aandacht vaak uit naar de medische kant van ouder worden omdat bewijzen over het effect van kunst op de gezondheid schaars zijn. Dit onderzoek draagt bij aan een groeiende bewijslast over het bestaan van een correlatie tussen (participatie in de) beeldende kunst en gezondheid.

De definitie van gezondheid van Huber (ref) maakt het mogelijk deze kwestie verder te verkennen met het materiaal dat dit programma heeft opgeleverd. De empirische gegevens tonen een onmiskenbaar effect van het beleven, en maken van beeldende kunst, op gezondheid. Bovendien laat het zien waar dit effect uit bestaat. Waar volgens het biomedische model geen direct therapeutisch verband kan aangetoond worden, komt hier de heilvolle werking van het beleven en maken van kunst ten volle uit de verf. De etnografische aanpak maakt het mogelijk om dit met participanten uitvoerig uit te diepen. De analyse van de totale sample van participanten toont een multidimensionaal effect, d.w.z. dat een positieve invloed van de deelname aan de workshops die zichtbaar is over alle dimensies van gezondheid.

Het gaat hier om een klein onderzoek dat onvoldoende is voor het identificeren van patronen van welke effecten van belang zijn voor welke soort participanten. Het korte tijdsbestek waarin het project zich heeft voltrokken, is ook nog ontoereikend voor verdere beweringen over hoe de positieve effecten zich precies verhouden en vraagt om verder onderzoek.



Presentatie  
gemaakte  
werken en  
plenaire  
nabespreking  
(2016)



## BRONNENLIJST

1. Nicholls, A., Pereira, M. & Sani, M. (2013), 'Report 7 – New trends in museums of the 21st century: The learning museum network project'. Bologna: Istituto per i Beni Artistici Culturali e Naturali.
2. Black, G. (2010), 'Embedding civil engagement in museums'. *Museum Management and Curatorship* 25, pp. 129-146.
3. Belfiore, E. (2010), 'Art as a means of alleviating social exclusion: Does it really work? A critique of instrumental cultural policies and social impact studies in the UK'. *International Journal of Cultural Policy* 8, pp. 91-106.
4. Camic, P.M. & Chatterjee, H.J. (2013), Museums and art galleries as partners for public health interventions. *Perspectives in Public Health* 133, pp. 66-71.
5. Huber, M. (2011), 'How should we define health?' *British Medical Journal*, <http://www.bmj.com/content/343/bmj.d4163>.
6. UCL Museums & Collections, "UCL Museum Wellbeing Measures Toolkit", <https://www.ucl.ac.uk/museums/research/touch/museumwellbeingmeasures/wellbeing-measures>.
7. Strauss AL, Corbin J. *Basics of qualitative research: grounded theory procedures and techniques*. Newbury Park, CA: Sage; 1990.
8. Dangermond, K., Machielse, A., *Een onderzoek naar de impact en ervaren baat van deelname aan activiteiten van Vier het Leven, 2013*. [https://www.4hetleven.nl/blobs/vhl/81491/2013/52/LESI\\_onderzoek\\_Vier\\_het\\_Leven.pdf](https://www.4hetleven.nl/blobs/vhl/81491/2013/52/LESI_onderzoek_Vier_het_Leven.pdf)
9. Wikström, B.-M., *Visual art dialogues with elderly persons: effects on perceived life situation, 2000*. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1046/j.1365-2834.2000.00154.x/full>
10. Doric-Henry, L., *Pottery as Art Therapy with Elderly Nursing Home Residents, 2013*. <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/07421656.1987.10759277>

# BIJLAGE 1

Vragenlijst, gebaseerd op Generic Wellbeing Questionnaire van UCL Museums & Public Engagement (2013)

Geslacht M / V

Leeftijd

Naam (u mag ook anoniem blijven)

Geef bij elke uitspraak aan in hoeverre u het ermee eens bent, door een nummer te omcirkelen.

25

## Tijdens de activiteit:

### 1 voelde ik me blij

Helemaal niet 1	Niet heel vaak 2	Soms 3	Heel vaak 4	De hele tijd 5
--------------------	---------------------	-----------	----------------	-------------------

### 2 voelde ik mij betrokken

Helemaal niet 1	Niet heel vaak 2	Soms 3	Heel vaak 4	De hele tijd 5
--------------------	---------------------	-----------	----------------	-------------------

### 3 voelde ik me op mijn gemak

Helemaal niet 1	Niet heel vaak 2	Soms 3	Heel vaak 4	De hele tijd 5
--------------------	---------------------	-----------	----------------	-------------------

### 4 genoot ik van het gezelschap van anderen

Helemaal niet 1	Niet heel vaak 2	Soms 3	Heel vaak 4	De hele tijd 5
--------------------	---------------------	-----------	----------------	-------------------

### 5 kon ik alles goed zien

Helemaal niet 1	Niet heel vaak 2	Soms 3	Heel vaak 4	De hele tijd 5
--------------------	---------------------	-----------	----------------	-------------------

## 6 kon ik alles goed horen

Helemaal niet 1	Niet heel vaak 2	Soms 3	Heel vaak 4	De hele tijd 5
--------------------	---------------------	-----------	----------------	-------------------

## 7 Bent u cultureel actief of heeft u een culturele achtergrond?

Ja	Nee
----	-----

## 8 In hoeverre vindt u deze activiteit vernieuwend?

Helemaal niet 1	Een beetje 2	Neutraal 3	Behoorlijk 4	Heel erg 5
--------------------	-----------------	---------------	-----------------	---------------

## 9 Zou u deze activiteit aan anderen aanraden?

Helemaal niet 1	Een beetje 2	Neutraal 3	Behoorlijk 4	Heel erg 5
--------------------	-----------------	---------------	-----------------	---------------

## 10 In welke activiteit heeft u nog interesse? (meerdere mogelijk)

Niks 1	Kleurboek 2	Creatieve tekenclub 3	Vervolg- workshop met museum- docent 4	Naar het Van Gogh Museum 5
-----------	----------------	-----------------------------	--	-------------------------------------





**KUNST  
MAAKT  
DE  
MENS**

Ouderen  
ontmoeten  
Van Gogh